

Poolse compendia over Zuid-Afrika in het begin van de 20 eeuw: De Aesopische uitweg

Polish accounts of South Africa in the beginning of the 20th century: An Aesopian under-cover

PAWEŁ ZAJAS

Adam Mickiewicz-Universiteit, Poznań
University of Pretoria, Pretoria (research fellow)
zajas@ifa.amu.edu.pl
http://ifa.amu.edu.pl/fa/Zajas_Pawel

Paweł Zajas

PAWEŁ ZAJAS is docent In de School of English (Department of Dutch and South African Studies) aan de Adam Mickiewicz Universiteit In Poznań (Polen) en *research fellow* aan de Universiteit van Pretoria in Zuid-Afrika. Hij onderricht Nederlandse en Afrikaanse taal en literatuur, alsook literaire theorie. In 2008 publiceerde hij een boek *Postkoloniałne imaginarium południowoafrykańskie literatury polskiej i niderlandzkiej* (“Een postkoloniale Zuid-Afrikaanse imaginarium van de Poolse en Nederlandse literatuur”). Het boek gaat over de ambivalente verhouding tussen postkoloniale theorie en de Midden- en Oost-Europese literaturen, in het bijzonder de toepassing hiervan op de (post)koloniale verhouding tussen Polen en de Nederlandse ex-koloniale gebieden, met name Zuid-Afrika. Hij publiceerde talrijke artikels over de representatie van Zuid-Afrika in de Poolse en Nederlandse literatuur. Sinds 2006 is hij adjunct-redacteur van *Werkwinkel. Tijdschrift voor Nederlandse en Zuid-Afrikaanse Studies*.

PAWEŁ ZAJAS is assistant professor in the School of English (Department of Dutch and South African Studies) Adama Mickiewicz University in Poznań, Poland and research fellow of the University of Pretoria, where he teaches Dutch and Dutch and Afrikaans literature. In 2008 he published a monograph *Postkoloniałne imaginarium południowoafrykańskie literatury polskiej i niderlandzkiej* (“A South African Postcolonial Imaginarium in Dutch and Polish Literature”) dealing with the ambiguous relationship of the postcolonial theory with Central and Eastern Europe, and in particular focusing on the possibility of its application to the postcolonial relations of Poland, the Netherlands and South Africa. He has published extensively on accounts of South Africa in Polish and Dutch literature. Since 2006 he has worked as associate editor to *Werkwinkel. A Journal of Low Countries and South African Studies*.

ABSTRACT

Polish accounts of South Africa in the beginning of the 20th century: An Aesopian under-cover

This paper focuses on the historical accounts of South Africa published in Polish at the time of the Second Anglo-Boer War. That period was marked by the most intense European interest for South Africa. The Polish response to the Anglo-Boer conflict was no less animated, with its own specific social-historical background. Between 1795-1918, as a result of the partitions of Poland by three powerful neighbours: Russia, Prussia (later Germany) and the Austro-Hungarian Empire,

the country was missing from the map of Europe. It was in the Russian occupation zone in Warsaw that the support for the fighting Boers was most clearly visible. In the German and the Habsburgian sectors, the publicity of the conflict was much more balanced. A hypothetical defeat of the English posed a threat of further strengthening the political status of Germany, which would be likely to exert an adverse effect on the fate of Poland. In all three partition zones, however, the context of the attempts at the liberation of the small Boer Republics and their uprising against the British Empire was compared to the subjugation of Poland. The comparisons were conducted in a subtle and careful manner, particularly in the Russian and German zones where the preventive censorship was the strictest. Since any direct call for the preservation of the national identity would have been too dangerous, writers imposed their own restrictions on their texts, evading interference on the side of an official censor. In this way, the Anglo-Boer War became a perfect ersatz for the expression of the idea of liberation. Polish writers applied a specific code of communication, the Aesopian language, in order to depict similarities between Poles and Boers. Lev Loseff defined this specific strategy as "a special literary system, one whose structure allows interaction between author and reader at the same time that it conceals inadmissible content from the censor".

*The Aesopian style of writings on the Polish-South African connection will be illustrated here on the basis of two books on South Africa published shortly after the outbreak of the Second Anglo-Boer War and intended to make Polish readers familiar with the history of the Boer Republics and the background of the British-Boer conflict. The first book, *Transvaal and the Boers* (1899), was an adaptation based on a publication of a German philologist and specialist in the field of African languages, August Seidel, and originally printed in 1898. The introduction to this volume, which constitutes the basis for the analysis in this paper, was written by Julian Ochorowicz. The second book under scrutiny here – *The Boers and Kruger: An outline of the history of Transvaal* (1900), written by Zigmunt Slupski, was a response to the Polish version of the aforementioned publication by Seidel. Both authors aimed at offering a history class to Polish readers. The Polish translation of Seidel (with the introduction by Ochorowicz) and Slupski's book were published in the initial stage of the Anglo-Boer War when the Boers still had a hypothetical chance of victory. Thus an aim unattainable for the Poles, the dream of liberation was about to come true in South Africa. Slupski's book in particular utilized the South African history as a cover to a secure presentation of certain contents. The author applied some historical similarities in his interpretation of the past of both countries, thus creating a kind of a transnational, Polish-Afrikaner mythology. In line with Slupski's understanding, the subjugated, freedom-loving Poles and Afrikaners had once made a pact with God (the chosen people ideology) but they had violated it and lost its advantages through internal hostility (anarchistic nobility in Poland in the 17th century, political conflict in Transvaal after the foundation of the Transvaal Republic). Both peoples were punished for their sins and sacrificed on the altar of history, as the author puts it, using a biblical metaphor. However, there still existed, according to Slupski, a chance to retrieve the lost national identity. The chance was to be located in patriotism and the attachment to mother-tongue. In the case of Slupski's book, as mentioned above, the history of South Africa is only used as a camouflage for the author's support of the fight for the victory of certain ideals and values.*

KEY WORDS: Anglo-Boer War, history of Poland, liberation movements, accounts of South Africa, historiography, Aesopian language, national mythology, national identity, Polish-South African historical parallels

TREFWOORDEN: Anglo-Boerenoorlog, geschiedenis van Polen, onafhankelijkheidsbewegingen, compendia over Zuid-Afrika, historiografie, Aezopische taal, nationale mythologie, nationale identiteit, Pools-Zuid-Afrikaanse historische parallellen

1. INLEIDING

De Poolse reacties op de Tweede Anglo-Boerenoorlog (ABO) onderscheidden zich in het algemeen niet veel van die in Duitsland of in de Lage Landen. Toch waren er enkele verschillen. Ten eerste was Polen toentertijd politiek volledig afhankelijk van de bezetters: Duitsland, Rusland en de Hongaars-Habsburgse monarchie.¹ De steun voor de vechtende Boeren was in die drie delen van Polen niet even sterk. Het meest positief ingesteld ten aanzien van de zaak van de Afrikaners (en dus anti-Engels) waren de kranten in Warschau. In het Duitse en Habsburgse deel waren de opiniegevende stemmen meer afgewogen. Men vreesde dat een eventuele nederlaag van Engeland de positie van Duitsland zou versterken wat negatieve gevolgen voor de Poolse situatie zou kunnen meebrengen (Leceniewski 2001:243, Szlanta 2000:545, 548).

Ten tweede werd de ABO in Polen in verband gebracht met het eigen gebrek aan politieke onafhankelijkheid. Het kan dus worden vergeleken met de receptie van de ABO in Vlaanderen die als voorbeeld werd gezien voor de Vlaamse strijd tegen de overheersende Franse cultuur en bourgeoisie. De Vlaamse sympathie voor de Afrikaners kan worden geplaatst in het kader van de Vlaamse Beweging die naar culturele en politieke soevereiniteit van het Nederlandstalige deel van België streefde (T'Sjoen 2007:65). Deze overeenkomsten werden in Polen in het publieke discours echter op een meer subtiële manier overgebracht, vooral in het Russische en het Duitse deel waar de preventieve en repressieve censuur het sterkste was. Directe oproepen voor het behoud van de nationale identiteit zouden de schrijvers noodlottig kunnen worden, daarom legden ze zichzelf beperkingen op, rekening houdend met en vooruitlopend op te verwachten ingrepen van de officiële censor. De ABO werd een uitstekend *ersatz* om Poolse topoi van onafhankelijkheid uit te drukken in een indirecte, cryptische manier van zeggen, waarbij vooral gebruik werd

¹ De Poolse Delingen waren de verdelingen van het Poolse grondgebied tussen Rusland, Pruisen en Oostenrijk, die aan het eind van de 18de eeuw geleidelijk een eind aan het bestaan van de Poolse staat maakten. Voor de Pruisische koning Frederik II was de dreigende Russische overheersing van geheel Polen de aanleiding met Rusland en Oostenrijk te onderhandelen over de opdeling van een deel van het Poolse territorium in het licht van de internationale constellatie (Turkenoorlog). In augustus 1772 kwam het tot de Eerste Poolse Deling: Pruisen verkreeg West-Pruisen (zonder Danzig), Oostenrijk Galicië en Rusland een strook territorium in het noordwesten van het huidige Groot-Rusland en het noordoosten en oosten van Wit-Rusland. Een half jaar later volgde de Tweede Poolse Deling. Hiertoe vormden internationale verwickelingen de aanleiding: de Pruisische koning Frederik Willem II moest tot actievare deelneming aan de oorlog tegen Frankrijk in bondgenootschap met Engeland, Oostenrijk en Rusland worden bewegen. Op 21 jan. 1793 sloten Pruisen en Rusland – zonder Oostenrijk – het delingsverdrag. Het eerstgenoemde land verwierf Danzig, Thorn, de provincie Posen en het gebied ten zuiden daarvan, dat later bij ‘Congres-Polen’ werd gevoegd, Rusland de rest van het huidige Wit-Rusland, het oostelijk deel van Polen (in de staatsgrenzen van 1921), alsmede het noordwesten van de huidige Oekraïne. In oktober 1795 werd wat er nog van Polen overgebleven was bij de Derde Poolse Deling, door de drie aangrenzende mogendheden geannexeerd. Pruisen verkreeg het zgn. Nieuw-Oost-Pruisen (met o.a. Warschau en Białystok), Oostenrijk een gebiedsdriehoek met als basis de noordelijke grens van Galicië, Rusland het leeuwendeel: Litouwen, het zuidwesten van Letland – het hertogdom Koerland – en het gebied ongeveer ten oosten van de lijn Grodno-Rovno.

gemaakt van vage toespelingen en een ingewikkelde metaforiek – in een stijl, kortom, die als Aesopisch² kan worden gedefinieerd.

2. DOELSTELLING

Het bovengenoemde wil ik laten zien aan de hand van twee boeken over de ABO die kort na de uitbraak van de oorlog verschenen met als doel de Poolse lezer met de geschiedenis van de Boerenrepublieken en met de achtergrond van de oorlog vertrouwd te maken. De eerste publicatie – *Transwal i Burowie* (1899, “Transvaal en de Boeren”) – was een bewerkte vertaling uit het Duits en gebaseerd op het werk van de Berlijnse filoloog en deskundige in Afrikaanse talen, August Seidel (1863-1913; Seidel 1898). De tweede publicatie – *Boerzy i Kruger. Zarys dziejów Transwalu* (1900, “De Boeren en Kruger. Een beknopte geschiedenis van Transvaal”) – werd geschreven door Zygmunt Słupski en kan worden beschouwd als reactie op de Poolse vertaling van Seidel.

Zoals we zullen zien, ging het in beide teksten meer om Polen dan om het verre Transvaal. Zich indekkend tegen de censor door middel van een onschuldig ogende betekenislaag (in dit geval de steun voor de vechtende Boeren die in bijna geheel Europa tot de norm behoorde), rekenden de auteurs erop dat de lezers hun hints en bedekte toespelingen zouden opvangen. De onderstaande lectuur van beide teksten is een vorm van filologische dienstverlening die deze tekst terugplaatst in de tijd en het oeuvre waarin ze zijn ontstaan.

3. AUGUST SEIDELS *TRANSVAAL EN DE BOEREN* (1900) OP Z'N POOLS

De Poolse uitgave van het werk August Seidel was, zoals vermeld, geen letterlijke vertaling, maar eerder een verkorte bewerking die zich ten doel stelde “uitweidingen van de geleerde reiziger aan het brede publiek bekend te maken, met weglating van al te wetenschappelijke en statistieke ballast³” (Ochorowicz 1899:8). De inleiding werd verzorgd door Julian Ochorowicz (1850-1917) wiens veelzijdige belangstelling vooral uitging naar psychologie, filosofie, letterkunde en parapsychologie (PSB 1978: 499-505). *Transwal i Boerowie* (“Transvaal en de Boeren”) van Seidel was het derde compendium over Zuid-Afrikaanse aangelegenheden, beschikbaar in het Pools – na de wetenschappelijke reisverslagen van Antoni Rehman (1881, 1884) en de jezuïetenpriester Marian Czermiński (1890). De uitbraak van de Boerenoorlog bracht talloze krantenberichten met zich mee waardoor behoefte ontstond aan een publicatie “met nauwkeurige informatie die een zeker licht doen vallen op de etnografische en politieke achtergronden van deze strijd tussen de Engelse Goliath en de Afrikaanse David” (Ochorowicz 1899:3). Deze bijbelse metafoor in de eerste alinea van de Poolse inleiding wijst ondubbelzinnig naar de sympathie van de auteur met de Boerenzaak. Hij drukt in de volgende zin de onevenwichtigheid in de oorlogsmacht nog nadrukkelijker uit: “Het is als of niet het gehele Warschau, maar alleen maar één wijk van die stad de oorlog aan Engeland zou verklaren” (Ochorowicz 1899:4).

² “Aesopische stijl” is een manier waarop de betekenis van de tekst naar de lezer wordt overgebracht. De term is terug te voeren op de Griekse koning Aesopus aan wie men de naar hem genoemde fabelen toeschrijft. In die fabelen maakte hij gebruik van stereotiepe dierenfiguren die een allegorische voorstelling van menselijke tekortkomingen waren. In de Poolse literatuurwetenschap (alook in andere Oost-Europese literaturen) wordt de “Aesopische stijl” als term gebruikt voor een allegorische of zinspelende uiting met als doel de beperkingen van de politieke censuur (in tijden van Poolse Delingen en tussen 1945 en 1989) te omzeilen. Lev Loseff definieert Aesopische taal als “a special literary system, one whose structure allows interaction between author and reader at the same time that it conceals inadmissible content from the censor” (Loseff 1984:x).

³ Alle Poolse citaten zijn door mij [P.Z.] vertaald.

De keuze voor een bewerkte vertaling uit het Duits eiste een verklaring waarmee Ochorowicz aan anti-Duitse ressentimenten van zijn lezers vooraf wilde gaan. Hij verzekerde zijn lezers van de bekwaamheid waarmee de Duitse auteur te werk ging (Ochorowicz 1899:8). Dit positieve oordeel over Seidels vakmanschap verhinderde Ochorowicz hoegenaamd niet om de Duitsers als groep te veroordelen. Zo'n kritiek tegen de Duitse bezetter was wel mogelijk in het Russische deel van Polen (waar het boek werd uitgegeven), maar deze kan als plaatsvervangend worden beschouwd en was in feite gericht tegen elke vorm van politieke onderdrukking. Ochorowicz plaatst de Duitsers in zijn inleiding op een "lager niveau van beschaving". Volgens hem tonen ze ook "geen gevoelens in internationale betrekkingen" (Ochorowicz 1899:5).

Veel positiever worden door Ochorowicz de Engelsen beoordeeld. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat Polen in die tijd nog steeds rekenden op de Engelse hulp in het herwinnen van hun politieke onafhankelijkheid. Ze zijn dus een toonbeeld van het "best uitgeruste ras in de wereld", in de wetenschap en in de industrie bekleden ze "een vooraanstaande positie en in de extensieve, koloniale en organisatorische kracht worden ze door geen andere natie overtroffen" (Ochorowicz 1899:5). Toch merkt Ochorowicz enkele zinnen verder op dat al deze Engelse vaardigheden niet altijd gepaard gaan met moraal. "Het vertrouwen in eigen kracht en hun trots op culturele superioriteit leiden ertoe dat ze andere naties minachten, de zwakkeren zonder scrupules misbruiken en de fraaiste leuzen van beschaving voor hun eigen doelen en voordelen toepassen" (Ochorowicz 1899:5). Deze karakteristiek moet worden herlezen in de context van de toenmalige politieke situatie in Polen. Enerzijds wordt er dus een duidelijk kritische noot geplaatst bij de koloniale politiek van Engeland, geschreven door een auteur die zelf uit een gekoloniseerd land afkomstig is. Anderzijds beschikken volgens hem de Engelsen over al de nodige eigenschappen van de culturele superieur. Terwijl de Engelsen zowel macht, als ook kennis naar Zuid-Afrika meebrengen, blijft militaire kracht de enigste doorslaggevende factor van de Duitse bezetting in Polen.

Een beter [dan bij de Duitsers – P.Z.] gevormde praktische geest, laat hen [de Engelsen – P.Z.] zulke treiterende en onderdrukkende overheersingstrategieën vermijden die elk assimilatieproces onmogelijk maken. De Engelsen zijn er zich van bewust dat ze – het toonbeeld van beschaving – met meer succes kunnen veroveren dan als ze dit alleen door geweld zouden kunnen doen. De Duitsers van vandaag zijn nog niet in staat om dit te verstaan. (Ochorowicz 1899:5)

Deze kritiek op de bezetter was natuurlijk niet in mindere mate gericht tegen Rusland waarover niet *expliciet* kon worden geschreven in het boek dat in Warschau werd uitgegeven.⁴

⁴ De onevenwichtigheid van macht en kennis was één van de hoofdkenmerken van het Russische kolonialisme. Terwijl westerse imperia beide factoren konden accumuleren, beschouwden zich de door Rusland bezette landen als superieur op cultureel niveau. Deze onverholven minachting voor Rusland was in de negentiende eeuw zo sterk dat een Duitse russofiel, August von Haxthausen, die op kosten van de tsaar Nikolaas I door Rusland reisde, moest constateren: "De meeste door Rusland onderdrukte landen beschikken over culturen die de meerdere zijn van die van hun veroveraar" (Thompson 2000:29). Daarbij mikte hij op Finland, de Baltische landen, Georgië en Polen. Het beeld van Rusland dat gevormd werd in Polen in tijd van de zogenaamde Poolse Delingen leek dus in hoge mate op oriëntalistische beschrijvingen van de islamitische wereld die o.a. door Edward Said (1978) werden geanalyseerd. Dit beeld werd nog verscherpt tijdens de Pools-Russische oorlog (1920): het Europese Polen gingen toen volgens de officiële propaganda vechten tegen Moskouse barbaren uit het oosten. Na 1945 veranderde deze representatie ondanks de sterke communistische censuur niet al te drastisch. Grażyna Borkowska (2001) onderzocht in deze context de werken van naoorlogse Poolse historici die door middel van termen zoals "Russisch", "oosters", "oriëntaal" geen plaats voor Rusland vonden in de in Europa heersende politieke en culturele orde. Maar ook Ryszard Kapuściński

In de inleiding besteedt Ochorowicz zijn aandacht vooral aan de positieve karakteristiek van de Boeren: “een trotse, patriottische, strijdlustige, naar onafhankelijkheid strevende en lichamelijk krachtige natie”. Ze zijn “even welberaden en bedachtzaam als de Engelsen”, “even vlijtig en systematisch als de Duitsers” en onderscheiden zich door hun “voorliefde voor geordendheid en zuiverheid” (Ochorowicz 1899:7). We hebben hier dus te maken met een omkering van de tot dusver negatieve representatie van de Afrikaners die slechts twintig jaar eerder door de Poolse reiziger Antoni Rehman met de Spaanse conquistadores werden gelijkgesteld (Rehman 1884:187). De rassenkwesie werd in Ochorowicz's inleiding verzwegen en hij betoonde vooral die eigenschappen van de Boeren die hen tegen het Engelse oppergezag lieten vechten om de onafhankelijkheid van beide republieken te waarborgen. De Boer gaat hier door voor een onvermoeibare patriot die “zijn zaak beter kan beschermen dan de Slaven en denkt daarbij, zoals de laatsten, niet meteen aan de verovering van de wereld” (Ochorowicz 1899:6). Welzijn en soevereiniteit van zijn volk wordt door hem hoger geschat dan roem en overheersing. Zodoende wordt hij zonder twijfel tot een voorbeeld voor onderdrukte Polen.

Het woord “Slaven” staat hier natuurlijk metonymisch voor “Polen” dat door een Russische censor onmiddellijk zou worden geschrapt. Deze term had toen voor de Russen een pan-Slavistische betekenis en kon even goed gebruikt worden als tegenstelling tot de Duitsers of andere niet-Slavische naties (Martuszevska 1977:203). Deze uitweg wordt in de inleiding meermaals herhaald.

De hoofdttekst van August Seidel contrasteert in zijn zakelijke toon met Ochorowicz's inleiding waarin de Boeren op een bijna hagiografische manier worden geprezen. Seidel beoordeelt ze minder positief en benadrukt vooral hun xenofobische politiek tegen de Engelse “uitlanders” in Transvaal uit de tijd voor de Anglo-Boerenoorlog (Seidel 1899:22). Hij voegt er echter verder aan toe dat het de Boeren niet kwalijk genomen kan worden dat ze uit vrees voor het verlies van hun identiteit zich tegen de opkomende Engelse superioriteit in Transvaal hebben verzet (Seidel 1899:131-132).

4. **ZYGMUNT SŁUPSKI: DE BOEREN EN KRUGER. EEN BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN TRANSVAAL (1900)**

De tweede publicatie – *Boerzy i Kruger. Zarys dziejów Transwalu* (1900, “De Boeren en Kruger. Een beknopte geschiedenis van Transvaal”) – kan worden herlezen als reactie op Seidels boek. De auteur, Zygmunt Słupski (1851-1928) – schrijver en journalist – was ontevreden met het feit dat lezers die “dit uiterst interessante land en volk van het verre Afrika willen leren kennen, van Duitse (...) bronteksten gebruik moeten maken, omdat er geen Poolse handboek over bestaat” (Słupski 1900:9). Het auteurschap van Słupski is in dit geval echter niet onomstreden. Op de titelpagina staat er te lezen dat Słupski het boek alleen maar uit het Engels vertaalde en samenvatte. De naam van de auteur wordt niet bekend gemaakt. De vraag is: was Słupski de auteur van het boek en, indien wel, waarom zou hij dit dan liever willen verzwijgen?

De tekst berust vooral op Engelse bronnenpublicaties waaronder een “onpartijdige geschiedenis dezer gebieden, behorende aan Engeland, uit de pen van dr. Theal” (Słupski 1900:31) de belangrijkste plaats innam. Het gaat hier om George McCall Theal (1837-1919) – een Zuid-Afrikaner van Engelse afkomst die in zijn historiografische werken met de Afrikaners sympathiseerde.⁵ Uit

– het boegbeeld van de Poolse reportage – maakt in zijn schetsen over de uit elkaar vallende Sovjet-Unie, Imperium (1993), gebruik van de retorische figuren die men telkens tegenkomt in de beschrijvingen van het mysterieuze Oosten (zie hiervoor Janion 2003:230-235, Waldstein 2003)

⁵ Meer over Theal en zijn rol in de Afrikaanse historiografie zie Huigen 1996:104.

biografiese gegewens blyk dat Słupski vrye toegang had tot Engelstalige bronne. In 1886 werd hij namelijk wegens zijn politieke aktiviteite door de Russen uit het land (het Russiese deel van Polen) gezet en vestigde sich in New York. Daar runde hij een boekenwinkel, deed vertalingwerk, werkte voor Amerikaanse krante en gaf boeke uit die in Polen gesensureerd waren. In 1898 keerde hij na Poland terug. Omdat hij niet meer in Warschau mocht wonen (het Russiese verblyfsverbod was levenslang), koos hij voor Poznań (Posen), toentertijd een deel van Duitsland (PSB 1999:133).

Volgens mij was Słupski sonder twyfel de auteur van het boek. Hij liet zijn naam echter niet op de titelpagina verskyn omdat hij vreesde dat die patriotiese inhoud van die publikasie, die duidelik teen die bezetters gerig was, opnuut tot verbanning zou kunnen leiden. Hij verskuilde sich dus achter die naam van een fiktiewe vertaler die die tekst uit het Engels oerbragt en aan die Poolse lezer presenteerde. Op die manier werd hij minder opvallend voor die Duitse sensore die elke pro-Poolse publikasie met argusogen bekeken. Die lys lukte volkome. *De Boeren en Kruger* werd goedgekeurde voor verkoop zowel in het Duitse, als ook in het Russiese deel van Poland (Kostecki – Rowicka 2006:356, Skorupa 1996). Het boek was selfs so populair dat het kort na zijn verskyningsdatum, nog in hetzelfde jaar twee keer werd herdrukt. Die lezers waren zeker geïnteresseerd in die geskiedenis van die Boerenrepublieke, maar die door Słupski gesketste parallele tussen die Afrikaners en die Poland waren voor hen zeker niet minder interessant. Aan dit laatste aspek wil ik die rest van mijn betoog wijde.

Słupski begint zijn boek met die retoriese vraag: “Die geskiedenis van Transvaal? Waar hebben we dit voor nodig?” (Słupski 1900:5). In die volgende zin stelt hij dat dit een goed voorbeeld is voor “ons”, die Poland dus, waarvan velen gebruik kunnen make. Onderwysend zouden hier vooral die lewensgevallen van bekende manne en burgers met hun uitblinkende karakter zijn, met name Paulus Kruger “op wie nu, zoals op Washington of Kościuszko in het verleden, alle aandagt en een algemene bewondering is gerig” (Słupski 1900:5-6). Dat in dit verband die naam van Tadeusz Kościuszko (1746-1817) werd genoemde, was geen onschuldige spel met die lezer. Kościuszko verwierf een internasionale reputasie als vryheidsstrijder die meegevochten had in die Amerikaanse Vryheidsoorlog. Voor die meeste Poland werd hij echter beroemde als iemand die in 1794 in verzet kwam teen die Poolse delinge. Met een leger dat voor een belangrik deel uit met zeisen bewapende boeren bestond, bragt hij die Russen enkele nederlagen toe in die Slag by Raławice en nabij Warschau. Uiteindelik moest hij in hetzelfde jaar nog kapituleren teen die Russiese oermagt. Tot het begin van die twintigste eeuw was Kościuszko een identifikaateteke voor die Poolse nasionale tradisie en als zodanig stond hij op die *Index* by die Duitse en Russiese sensore. Zijn naam en afbeelding werden gesensureerd niet alleen in literaire werke, maar ook op juwelen, silderieje, prentbriefkaarte of wandkalenders (Skorupa 2004:370, 371). Dat president Kruger in die Poolse publikasie uit 1900 met Tadeusz Kościuszko kon worden vergeleke, was dus een bysondere prestatie. Die algemene toejuiging voor vechtende Boeren die sich bijna in geheel Europa uitbreidde, stompte die waakzaamheid van sensore aanzienlik af.

Die Boeren en Kruger presenteerde die geskiedenis van Zuid-Afrika vanaf het moment waarop het verversingsstation aan die Kaap de Goede Hoop in 1652 werd gestig tot die Jameson-inval in Transvaal in 1895. Historiese feite lyk voor Słupski echter minder belangrik te zijn dan een positief oordeel oer die Nederlandse koloniste, die hij “vryheidslievende en ondernemende mense” en “pioniers van beskawing” (Słupski 1900:30, 36) noemt. Słupski beskryf hun weg naer onafhankelikheid: eerst legde die Verenigde Oost-Indiese Kompagnie administratiewe beperkinge op, dan waren het die Engelse die bijna alle fouten van hun voorgangers herhaalden (Słupski 1900:31). Słupski voltooi die boek in maart 1900, in die vyfde maand van die Anglo-

Boerenoorlog waarin “Engelsen de ontorende rol van rovers en beulen op zich namen” en “door het onschuldige bloed van de zwakkere wadend, proberen ze nog te klagen en te huilen over het vermeende onrecht dat hen aangedaan werd” (Ślupski 1900:8).

Ślupski staat even stil bij de stemmen van Poolse journalisten die terughoudend zijn ten aanzien van de algemene pro-Afrikaner *vox populi*. In het door de Duitsers bezette Poznań, waar Ślupski na zijn terugkomst uit de Verenigde Staten woonde, was zo’n houding niet uniek. Groot-Brittannië werd hier nog steeds beschouwd als een belangrijke tegenhanger van de dreigende Duitse suprematie in Europa. “Dziennik Poznański” [*Posener Dagblad*], een krant waarvan Ślupski medewerker was, was ook niet bijzonder pro-Boers ingesteld. Deze gedragslijn poogt hij te interpreteren als een gevecht tussen gemoedsaandoeningen en het politieke verstand:

Als de wereld hem [de strijd van de Boeren – P.Z.] wegens zijn eigen interesse afkeurt, blijven wij, die geen dubbele maatstaf kennen, voor de Boeren gunstig gezind, zelfs tegen onze belangen in. De Engelse nederlaag zou een toch niet geringe invloed op de politieke verhoudingen in de wereld moeten uitoefenen. Als Engeland zijn betekenis verliest, blijven er alleen maar twee mogendheden over, met een vrijwel onbeperkte handelingvrijheid. Het gezonde verstand raadt ons dus aan, alle sympathieën en tederheid voor de onderdrukten te laten varen, en de Engelsen eerlijk een succes toe te wensen. (Ślupski 1900:8)

Deze “verstandige” redenering is echter alleen maar retorisch van aard en zou moeten worden gelezen als kritiek tegen degenen die er gebruik van maken. Bij de auteur zelf “klinkt de stem van het hart sterker dan de stem van zijn verstand”. De ondersteuning voor de opstandige Afrikaner is voor Ślupski vanzelfsprekend niet alleen uit louter sympathie, maar vooral omdat hun geschiedenis volgens hem bijna parallel verloopt met de Poolse. In beide gevallen moet het volk, Polen en Afrikaners, door de lijdensweg van onderdrukking gaan voor ze het juk van politieke afhankelijkheid kunnen afschudden. De Boeren, schrijft hij, zullen tot het bittere einde vechten want “het in puinhopen liggende vaderland is beter dan geen vaderland” (Ślupski 1900:136). Hiermee duidt hij op de uiterst Poolse emblematiek die als “victimistisch” bestempeld kan worden: martelaarschap die tot het zielenheil van de hele natie zal leiden, een masochistische cultus voor politieke slachtoffers die het toekomstige welzijn van het land doen ontstaan.

Ślupski laat dus in zijn boek overeenkomsten zien tussen de Poolse en Afrikaanse lotgevallen. Maar eerst wil hij de Boeren tegen alle mogelijke aantijgingen beschermen “die door vijanden van de republiek worden verspreid en vandaar met een grote terughoudendheid gelezen moeten worden. Sommige insinuaties jegens de Boeren zouden voor onze jeugd venijnig zijn” (Ślupski 1900:7). De Poolse lezer moet volgens hem kritischer zijn dan de Britten die gehoor geven aan “spionnen die tegen betaling in de ziel van het Engelse volk het gif van morele ontwrichting zaaien en daardoor de aanslag hebben voorbereid op de onafhankelijkheid van de republiek”. De meest gevaarlijke onder hen is ongetwijfeld Cecil Rhodes die “met zijn intriges het huidige bloedvergieten heeft veroorzaakt” (Ślupski 1900:7-8).

4.1 Les van de geschiedenis

De auteur staat echter niet stil bij zijn kritiek op de negatieve representatie van het Afrikanervolk. Opdat de Boeren als een leesbaar voorbeeld voor de Poolse lezer kunnen fungeren, poogt hij hun verleden te mythologiseren en op gezamenlijke elementen te wijzen. Zodoende kan de les van de geschiedenis belangrijke wenken bevatten voor volkeren zoals Polen en Afrikaners.

4.1.1 *Hij zal niet vergeten het verbond met uw vaders (Deut. 4:31)*

Beide naties hebben volgens Słupski, dankzij het met God gesloten verbond, hun rijkdom en onafhankelijkheid kunnen opbouwen; beide naties hebben ook door latere handelingen Gods hoop beschaamt. In Słupskis verhaal is de Kaap de Goede Hoop één groot slavenhuis voor de daar verblijvende “vrijheidslievende” Boeren. Eerst werden ze uitgebuit door de VOC, later door de Britse overheid en voelden zich daardoor gedwongen de Kaap te verlaten. Słupski waarschuwt zijn lezers dat “de vrienden van Engeland” allerlei valse redenen van de Trek verkondigen (bij voorbeeld de afschaffing van de slavernij) om de ware situatie van de Boeren te verzwijgen. Deze “onware geruchten” contrasteert hij met het Voortrekkersmanifest dat door Piet Retief in januari 1837 werd opgesteld. Hij vertaalt letterlijk in het Pools het laatste, tiende punt waar Retief het over zijn vertrouwen in Gods rechtvaardigheid en genade heeft, dat de Boeren tijdens hun gevaarlijke tocht zal begeleiden. Słupski noemt de Boeren “bannelingen” – het woord dat destijds door zijn Poolse lezers zonder moeite met politieke betekenis gevuld kon worden. Na de mislukte Poolse opstanden in 1830 en 1861 werd de Poolse cultuur onderdrukt in Rusland en in Pruisen. Veel intellectuelen waren gedwongen om uit te wijken naar het Oostenrijkse deel van Polen of naar Frankrijk. Het is nauwelijks overdreven om te stellen dat in de negentiende eeuw Parijs de culturele hoofdstad van Polen was. Op het einde van de negentiende eeuw kwam ook de emigratie van het gewone volk op gang – vooral naar Duitsland en de Verenigde Staten.

Słupskis medelijden met de Afrikaanse “bannelingen” houdt echter op met de oprichting van twee onafhankelijke republieken. Dan komt er in de geschiedenis van Transvaal en Oranje-Vrijstaat een “jarenlange stormachtige periode. In plaats van het patriotisme zijn er alleen maar intriges en persoonlijke gevechten te zien” (Słupski 1900:52). Het particularisme van de Afrikaner leiders wordt door Słupski vergeleken met de corruptie en het gebrek aan politieke eenheid onder de Poolse adel in de tweede helft van de achttiende eeuw, waardoor het adelsparlement volkomen verlamd was geraakt en Polen uiteindelijk onder drie mogendheden werd verdeeld. In beide gevallen is het gevolg dus hetzelfde: het verlies van soevereiniteit, de passieve houding van stemgerechtigde burgers die hun eigen ambities najagen, zonder respect voor de belangen van de staat. Hij schrijft:

Niemand merkte op, wanneer en hoe het gebeurd was dat hen handboeien werden aangelegd. De listige doodgraver leidde hun geliefde republiek naar het graf toe, zonder enige pijn, geschreeuw en lawaai. Er was geen gekerm, geen spijtgevoelens, geen wapengerinkel dat deze begrafenisstilte onderbrak. Er was niemand die dit vernielingswerk trachtte tegen te werken. (Słupski 1900:59)

Polen en Boeren hebben dus een gezamenlijke geschiedenis van ondergang, waarvan de oorzaken identiek zijn. Na de Gouden Eeuw komt er een door de elite verschuldigde desintegratie van de staat die rechtstreeks tot het verlies van de onafhankelijkheid leidt.

4.1.2 *Geestelijke wederopbouw*

In Słupskis parallel van de Poolse en Zuid-Afrikaanse lotgevallen wordt het hierboven beschreven hoofdstuk “Ondergang van de republiek” vervolgd met een deel dat meer optimistisch aandoet: “Geestelijke wederopbouw” (Słupski 1900:63). De titel zelf was een duidelijke verwijzing voor de Poolse lezer die de begrippen “natie” en “volk” op een uiterst emotionele manier beleefde. Daarbij werd er vooral de nadruk gelegd op de nationale geestelijkheid. In de onvergankelijke nationale geest vonden de onderdrukte Polen de laatste troost en een bewijsgrond tegen de dood

van hun volk dat “geografisch begraven” (Skorupa 2004:11-12) was. De Polen zochten naar historische overeenkomsten die als steun en hoop voor hun eigen situatie zouden kunnen fungeren. Het exemplum van de Afrikaners dat tegen het einde van de negentiende eeuw werd ontdekt, paste hierbij uitstekend. Słupski stelt dus de vraag: wat leidde de Boeren tot de “geestelijke wederopbouw”? Waar zullen we een voorbeeld aan nemen (Słupski 1900:63)?

4.1.2.1 De taal

Het belangrijkste lijkt voor hem de kwestie van de taal. Słupski leefde en werkte na zijn terugkomst uit de Verenigde Staten in het Pruisische deel van Polen waar kanselier Otto von Bismarck een bijzonder meedogenloos germanisatiebeleid aan het doorvoeren was door bijvoorbeeld het tegengaan van het gebruik van de Poolse taal op scholen. Het Pools werd daarmee verheven tot een identificatiesymbool, een belangrijk bestanddeel van het nationale bewustzijn en alle pogingen om deze taal in het openbaar te discrediteren beschouwde men als profanatie (Skorupa 2004:20).

Daarom ook treedt Słupski op tegen vermeende Engelse beweringen dat het gebruik van het Engels in Transvaal tegengegaan wordt en wijdt daaraan een heel hoofdstuk, getiteld “Het onrecht van de taal”. Het schrijven over de kwestie van minderheidstalen (Pools *versus* Duits en Afrikaans/Nederlands *versus* Engels) lijkt hem dermate gevaarlijk te zijn dat hij in de voetnoot opnieuw afstand neemt van de tekst en deze weer als een vertaling presenteert: “In dit hoofdstuk bleef ik letterlijk bij de oorspronkelijke tekst; er is niets veranderd, toegevoegd of verkort. Ik wilde de lezer laten zien dat eerlijke mensen over deze kwestie altijd dezelfde mening hebben, onafhankelijk van hun afkomst” (Słupski 1900:114).

De positie van het Nederlands in Zuid-Afrika doet hem onmiddellijk aan de Poolse situatie denken. “Als deze kwestie wordt aangeroerd en tot een strijdvraag wordt, wekt ze gedurig irritaties en versteekt ze opgekropte woede en haat” (Słupski 1900:114). De “taalkwestie” is voor Słupski een “nationale zaak”. Hij brengt ze in verband met het germanisatiebeleid in het Pruisische deel van Polen en met “de daarmee gepaard gaande vraag: in welke taal moet de les op school gegeven worden?” (Słupski 1900:115).⁶ Naar Słupskis mening is het Transvaalse taalbeleid in de jaren negentig van de negentiende eeuw een antwoord op het Britse imperialisme, toegepast na de inbezitting van de Zuid-Afrikaanse Republiek in 1877: “Toen Engeland Transvaal in zijn bezit had, leed het Nederlands een bitter lot. Het werd door de regering helemaal niet gebruikt, misschien alleen maar dan als een krant voor de rechtbank werd aangeklaagd wegens oproerige uitspraken” (Słupski 1900:155-156). “Ook in de Kaapkolonie werd het Nederlands, hoewel door de meerderheid van de bewoners gebruikt, uit het publieke leven verbannen en er rustte een taboe op” (Słupski 1900:116).

Słupski concludeert: “Het is huichelachtig om er een verwijt van te maken dat de Boeren voor hun moedertaal zorgen”, want de politieke omstandigheden hebben hen in de overtuiging bevestigd dat “de taal nauw verbonden is met de onafhankelijkheid. [...] Zo’n mening werd in Europa altijd gewaardeerd door vrienden van nationale soevereiniteit” (Słupski 1900:115, 116). Deze laatste opmerking was zonder twijfel gericht aan de Pruisische overheid.

⁶ Słupski zette zich herhaaldelijk in voor het gebruik van het Pools als onderwijsmedium in het Pruisische deel van Polen. In 1901 vond in de stad Września (Wreschen), niet ver van Posen, op grond van de nieuwe taalregeling (alle vakken, ook godsdienst, moesten in het Duits worden onderwezen) een schoolstaking plaats. De daaropvolgende strafvonnissen lokten in heel Europa protesten uit. Słupski deed er een uitgebreid verslag van in het door hem opgerichte satirische tijdschrift *Bocian* (“De ooievaar”) waardoor hij tot een gevangenisstraf van zes maanden werd veroordeeld.

4.1.2.2 *Het patriottisme*

Naast de taal is er nog een tweede element van “geestelijke wederopbouw”: het patriottisme. Een definitie hiervan krijgt de lezer in een hoofdstuk gewijd aan Paul Kruger die “zonder twijfel tot de grootste patriotten geteld kan worden en daarmee de hoogste waardering verdient” (1900:62). Słupski's definitie van het patriottisme doet ondubbelzinnig denken aan het Poolse streven naar onafhankelijkheid. Daarom neemt de auteur weer afstand van zijn eigen tekst door te zeggen dat hij de onderstaande “edele woorden” (Słupski 1900:62) letterlijk vertaalt. Hij schrijft:

Het patriottisme is een sterke, onvergankelijke gebondenheid aan de grond der vaderen. Deze gebondenheid is des te sterker, hoe meer herinneringen daarmee samenhangen, herinneringen aan het doorstane lijden, heldendaden en opoffering. Je moet over de grond waken, zodat hij in het geheel en onaangeraakt voor de volgende generaties overgeleverd kan worden. De grond wordt overgedragen samen met zijn tradities, met zijn idealen, met de vrijheid die onze voorvaderen vechtende hebben verkregen. Dit zijn onder andere de plichten die het patriottisme oplegt. (Słupski 1900:62)

In de bovenstaande definitie herinnert Słupski zijn landsgenoten aan hun plicht om de grond in Pools bezit te houden. Dit was een ondubbelzinnige verwijzing naar het nodige verzet tegen het germanisatiebeleid. Naast de *Kulturkampf* waarbij de (Duitse) taal en het onderwijs centraal stonden, werd namelijk in het Duitse deel van Polen in 1886 ook de zogenaamde kolonisatie-commissie opgericht. Deze stelde zich ten doel Poolse onroerende goederen op te kopen om ze vervolgens onder de Duitse bevolking te verdelen. De gevolgen waren echter anders dan verwacht. Weinig Duitsers waren geïnteresseerd in gebieden die zo ver in het oosten waren gelegen; ook de Polen slaagden er dankzij een georganiseerde samenwerking financieel goed in om de grond te behouden. Toch waren er enkelen die hun grond aan de Duitsers verkochten. Tegen zo'n onpatriottisch gedrag waarschuwde Słupski in het bovenstaande fragment dat meer over de toenmalige politieke situatie in Polen zegt dan over Zuid-Afrika. In 1908 werd door Słupski zelfs een kaart van de regio Groot-Polen (in het westen van het land, met Poznań als hoofdstad; toen een deel van Duitsland) uitgegeven waar alle namen van Poolse eigenaren bekend werden gemaakt die hun grondstukken aan de Duitse kolonisatiecommissie verkochten (PSB 1999:124).

5. CONCLUSIES

Beide auteurs – Julian Ochorowicz in de inleiding tot Seidels boek en Zygmunt Słupski – stelden zich dus ten doel om de Poolse lezer een geschiedenisles te geven. De Poolse vertaling van Seidel en het boek van Słupski verschenen toen de Boeren nog een kans op overwinning hadden. Het onmogelijke – het verkrijgen van nationale onafhankelijkheid – leek mogelijk te zijn. Waar de Polen alleen maar over konden dromen, was in Zuid-Afrika, dacht men toen, een kwestie van de nabije toekomst. Vooral bij Słupski was de Zuid-Afrikaanse geschiedenisles een sluierdoek om bepaalde ideeën te presenteren. Met behulp van historische overeenkomsten, interpreteerde hij op zijn eigen manier het nationale verleden en schiep daarmee een soort *transnationale*, Pools-Afrikaanse mythologie. De “onderdrukte”, “naar de vrijheid smachtende” Polen en Afrikaners sloten ooit een verbond met God, maar verspeelden vervolgens deze buitengewone positie wegens onderlinge twisten. Daardoor werden ze tot een offerande, opgedragen op het grote altaar van de geschiedenis. Toch bestond er, volgens Słupski, een kans op de wederopbouw. Die kans zag hij in de gebondenheid aan de moedertaal en het patriottische gedrag.

VERWIJZINGEN

- Borkowska, Grażyna & Jacek Wójcicki (red.). 2001. *Pogranicza literatury: księga ofiarowana Profesorowi Januszowi Maciejewskiemu na Jego siedemdziesięciolecie*. Warszawa: Instytut Badań Literackich.
- Borkowska, Grażyna. 2001. Wschodniość, rosyjskość, orientalność. Porządkowanie pojęć, in: Borkowska & Wójcicki 2001: 272-281.
- Bujnicki Tadeusz & Janusz Sławiński (red.). 1977. *Problemy odbioru i odbiorcy*. Wrocław: Ossolineum.
- Czerwiński, Marcin. 1890. *Szkice cywilizacji Afryki Południowej*. Kraków: Wydawnictwo Missyj Katolickich.
- Huigen, Siegfried. 1996. *De weg naar Monomotapa. Nederlandstalige representaties van geografische, historische en sociale werkelijkheden in Zuid-Afrika*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Janion, Maria. 2006. *Niesamowita słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Kapuściński, Ryszard. 1993. *Imperium*. Warszawa: Czytelnik.
- Kostecki, Janusz & Małgorzata Rowicka. 2006. *Granice wolności słowa w zaborze rosyjskim w latach 1865-1904. Wykaz publikacji polskojęzycznych zakwestionowanych oraz dopuszczonych do obiegu przez carską cenzurę zagraniczną*. Band 2. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Leśniewski, Michał. 2001. *Wojna burska*. Warszawa: Semper.
- Loseff, Lev. 1984. *On the Beneficence of Censorship. Aesopian Language in Modern Russian Literature*. Vert. Jane Bobko. München: O. Sagner in Kommission.
- Martuszevska, Anna. 1977. Porozumienie z czytelnikiem. (O „ezopowym” języku powieści pozytywistycznej), in: Bujnicki en Sławiński 1977, 197-213.
- Ochorowicz, Julian. 1899. Przedmowa, in: Seidel (1899: 3-8).
- PSB. 1978. *Polski Słownik Biograficzny*. Band 23. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- PSB. 1999. *Polski Słownik Biograficzny*. Band 39. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rehman, Antoni. 1881. *Echa z południowej Afryki*. Lwów: Gebrynowicz i Schmidt.
- Rehman, Antoni. 1884. *Szkice z podróży do Południowej Afryki odbytej w latach 1875-1877*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Seidel, August. 1898. *Transvaal, die Südafrikanische Republik. Historisch, geographisch, politisch und wirtschaftlich dargestellt*. Berlin: Allgemeiner Verein für Deutsche Literatur.
- Seidel, August. 1899. *Transvaal i Boerowie*. Vert. Włodzimierz Trąpczyński, inleiding Julian Ochorowicz. Warszawa: Drukarnia „Biblioteki Dzieł Wyborowych“.
- Skorupa, Ewa. 1996. *Verbotene Druckschriften in Deutschland. Polnische Druckschriften 1850-1932*. Vaduz: Topos.
- Skorupa, Ewa. 2004. *Polskie symbole kulturowe przed sądem pruskim 1871-1914*. Kraków: Universitas.
- Szlanta, Piotr. 2000. Opinia publiczna Królestwa Polskiego wobec wojny burskiej, *Przegląd historyczny* 4: 535-550.
- Thompson, Ewa. 2000. *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*. Vert. Anna Sierszulska, Kraków: Universitas.
- T'Sjoen, Yves. 2007. Achter de trommels: het Afrikaner nationalisme als bouwsteen voor het ideologische discours van de Vlaamse Beweging (ca. 1875-1921), *Werkwinkel* 2: 51-76.
- Waldstein, Maxim. 2003. Nowyj markiz de Kiustin, ili polskij trawielog o Rossii w postkolonialnom proctzienii, <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/60/vald.html> [2.02.2008].

